

РЕЦЕНЗИЯ

ОТ

проф. д.ф.н. Стефана Петрова Димитрова - БАН, Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин“

за труда на

Жени Филипова Колева

Стратегии за изразяване на учтивост в съвременния испански език -

дисертация за присъждане на образователната и научна степен „доктор“

Професионално направление 2.1. Филология

Научна специалност „Романски езици“ – Синтаксис и прагматика на испанския език

Цялата документация, представена от кандидатката, е в пълна исправност и отговаря на **Закона за развитието на научния състав във ВУЗ.**

Дисертационният труд на Жени Колева е посветен на една интересна и бих казала вечна тема – стратегиите за вежливост. Тя е разработена на базата на испански езиков материал. Аз съм специалистка по общо езикознание и затова ще обърна внимание преди всичко на теоретичния аспект в работата. Той заслужава особено внимание, защото е добре разгърнат и правилно разпределен в три глави, в които последователно са разкрити появата и развитието на прагматичната теория, същността на основното прагматично понятие *речев акт* и различните му класификации, а така също съдържателната структура на понятието *учтивост*, което се приема за един от универсалните концепти на всички семантични теории. Поставените в дисертацията цели недвусмислено

показват, че изграждането на теоретично ядро е най-необходимото условие за пълноценно изследване на емпиричния материал. А тъй като този материал отразява многопластовата и многомерна същност на учтивостта, авторката намира за необходимо да се придържа към един холистичен подход с комуникативни и интердисциплинарни измерения, в които се съчетават индуктивният и дедуктивният метод на изследване. Работата безспорно е с прагматична насоченост, а, като е известно, прагматиката е подчертано дедуктивна наука; следователно, естествено е и тук дедукцията да превалява и дори да предписва селективни решения при избора на езиковия корпус – примери от художествена литература, театрални пиеси и телевизионни интервюта. В тях се съдържат употреби от различни комуникативни ситуации. Струва ми се, че тук е нужна една уговорка: жанровата регламентация на източниците създава възможност за наблюдение на отделни, но много съществени фрагменти от испанския език и преди всичко от книжовния му вариант. Така направената подборка спасява авторката от необходимостта да работи с конструирани примери, допустими в чисто граматичните, но не и в прагматичните изследвания.

В работата е предложен аналитичен изследователски модел, обхващащ многообразното функциониране на различните стратегии за изразяване на учтивост в зависимост от прагматичния контекст. Прави впечатление стремежът към стройност на изложението, която се постига с въвеждането на дихотомични структури от типа на формални и комуникативни характеристики на стратегиите за учтивост; външни и вътрешни модификатори на стратегиите; експлицитна и имплицитна информация в диалога; стратегии за учтивост – стратегии за неучтивост, основен речев акт – поддържащ речев акт, комуникативно намерение на говорещия – предаване на информация. И не случайно изследването се опира на концепцията на Дж. Лийч, в която важна роля играе дихотомичната класификация на речевите актове въз основа на понятията *полза* и *вреда*. В другата опорна точка на работата – стратегиите за учтивост на П. Браун и С. Левинсън също има дихотомичен момент: минимизиране на социалните конфликти – поддържане на социалния образ.

От изложението личи добрата теоретична осведоменост на дисертантката. Без да се спирам на отделните автори, чиито концепции се анализират в дисертацията, ще отбележа някои от теоретичните акценти, с които съм напълно съгласна. Един от тях е интересът към влиянието на философията на езика върху развитието на прагматиката. Друг важен в теоретично отношение момент е възприемането на Остиновата идея, че перлокутивната цел в едно речево действие може да бъде непредвиден резултат в друго. В теоретично отношение е много важно разбирането за пренасочването на вниманието в съвременната лингвистика от езика като статичен и абстрактен продукт към неговия носител, говорещия човек. Това се доказва от фокусирането върху комуникативното равновесие на интересите на участниците в общуването, върху вземането на рационални или нерационални решения при водене на диалог и т.н. Авторката свързва разширяването на полето на езиковия анализ с динамичния структурализъм на Е. Косериу, въвел понятията *ergon*, *dynamis* и *energeia*. Това наистина е един нов етап в съвременното езикознание, но все пак би трябвало да се признае, че в основата на тази концепция прозира Хумболтовата дихотомия *ergon* – *energeia*, а Косериу преминава към новия вид изследвания, ориентирани според Ю. Степанов към така нареченото триизмерно пространство на езика.

Дисертантката се спира много подробно на терминологичните апарати на отделните направления в съвременната прагматика и работи в това направление много прецизно и чисто. Бих искала да направя само една малка препоръка: когато говори за добре разработените в прагматичната литература понятия като *тема*, *рема*, *топик* и *фокус*, даобърне повече внимание на факта, че първите две са предложени не от прагматиците, а от Пражкия кръжец в теорията за актуалното членение, а вторите две са наистина продукт на един по-късен период, когато прагматичната теория се обособява като относително самостоятелно направление. Подчертавам думата „относително“, защото така или иначе прагматиката си остава в рамките на по-широкото и по-рано оформило се антропологично направление. Терминологичният код е заявка за принадлежност към школа и терминологичните заемки говорят за определена степен на близост в научните подходи.

Когато разглежда максимите на П.Грайс, Ж. Колева отбелязва един момент, който според мен е особено важен – резултата от тяхното нарушаване. При внимателен прочит на Грайс човек наистина остава убеден, че този аспект е като че ли по-важен за самия него, защото злоупотребата с комуникативните очаквания на събеседника принципно променя характера на речевия акт. Много подробно е разгледан моделът на Ескандел Видал, в който прагматичните процеси са подразделени на първични и вторични, а взаимодействието на когнитивните репрезентации на аспектите на комуникативната ситуация очертават социалните компоненти на учтивостта. Както авторката отбелязва, особен интерес за настоящото изследване представлява концепцията на Т. Ван Дейк за контекстуалните модели и контекстуалното знание и особено тезата му, че мисловните представи, създадени от участниците по време на комуникацията, представляват когнитивен интерфейс между социалния контекст и дискурса.

По анализа на понятието *речев акт* в съвременната прагматична теория нямам никакви забележки. Концепциите на отделните автори са представени точно и с акцент върху идеята, че илокутивната сила на изказа зависи не само от езиковата му реализация, но и от контекста. Тази идея на Ескандел Видал наистина е много убедителна, защото би било малко пресилено да се мисли, че изказът и речевият акт, в който той се появява, са неразривно свързани. Изложението на различните типове класификации на речевите актове, на третирането им през призмата на кроскултурната прагматика, изясняването на същността на конврсационния анализ, приемащ за нещо като аксиоманична истина връзката на речевите актове с диалогичните единства правят втората глава в дисертацията изключително информативна, интересна за специалистите и полезна за лингвистите, пристъпващи към изучаване на прагматиката.

Понятието за учтивост на пръв поглед изглежда общоизвестно и нечленимо. Но третата глава на дисертацията кара читателя да се замисли по-детайлизирано за него и да се съгласи с авторката, че това е едно многоаспектно понятие, една форма на поведение, свързана с определена стратегия, включваща в себе си серия от максими. Максимите от своя страна съдържат подмаксими, които се използват от участниците в

речевите актове за избягване на конфликти и за поддържане на хармонични отношения. Анализирайки концепцията на Лийч, Жени Колева определя като ключов момент в нея формулирането на релевантните характеристики на учтивостта и преди всичко отбелязването на факта, че тя не е задължителна. Тази необлигаторност се проявява в неутралните по отношение на нея асертиви, в подкрепящите я комисиви, в протирочащите ѝ директиви и в конфликтующите с нея обиди, проклетия и проч.

Говорейки за релевантността на учтивостта, авторката подчертава, че универсалните идеи за всяко общество от типа на статус, власт, дистанция, социална роля и проч. се променят в различните култури и това може да доведе до недоразумения в кроскултурната комуникация. Причината за това се търси в различните споделени фонові знания, които не позволяват учтивостта да се свежда само до правилната употреба на стандартни, ритуализирани и конвенционални изрази, а до адаптиране към конкретния културен контекст и ситуация. Този въпрос е разгледан подробно в т.3.5 Кроскултурни аспекти на учтивостта.

Като антитеза на учтивостта е анализирана неучтивостта и нейните стратегии. Авторката е права, когато твърди, че недостатъчното изследване на неучтивостта, смятана за необичайно поведение, е сериозен пропуск, защото всъщност неучтивото поведение играе много голяма роля в комуникацията. Неучтивостта също разполага с максими, защото „учтивостта и неучтивостта са две страни на една и съща монета, за разбирането на едната страна е необходимо да се обърне внимание и на другата“ (стр.67).

В работата е обърнато внимание и на речевите актове с факултативни стратегии на учтивост. Подробно са анализирани комплиментът като поддържащ речев акт или реакция в диалога; извинението и изразяването на благодарност като основен или поддържащ речев акт в диалога. Както се вижда, и тук дихотомичният принцип в анализа на материала се спазва строго и последователно. Той се откроява и в дихотомията речеви актове за учтивост (четвърта и пета глава) – речеви актове за неучтивост (шеста глава), като първият компонент е също дихотомично разчленен по показателя задължителност – факултативност на стратегиите, а вторият – от една страна по показателя целенасоченост – нецеленасоченост, а от

друга по показателя директност – индиректност. Този издържан изследователски подход придава прозрачност на наблюдавания обект и създава комфортна ситуация за изчерпателно изясняване на условията за успешност, видовете модификатори на стратегиите и типовете реакция от страна на адресата. Всъщност всичко това лежи в основата на предложения аналитичен и интегрален изследователски модел, с помощта на който стратегиите за изразяване на учтивост се анализират „от гледна точка на вътрешната си структура, външните модификатори, в рамките на диалогичното единство и в контекста на целия диалог“ (стр. 155). Втората част на изречението е цитат от заключителната част на дисертацията, в която са изброени приносните моменти в нея. За да избегна повторението им, ще отбележа, че те отговарят на съдържанието на дисертационния текст и достатъчно убедително показват, че авторката е млад, но вече добре школуван и перспективен научен работник. В това виждам и голямата роля на компетентното научно ръководство, под което е създадено това сериозно теоретично изследване. По моя преценка от теоретично гледище най-важен е пункт 9. в Заключението, в който се подчертава ролята на интерпретативните измерения на езиковото функциониране, на интерпретацията на изказите в зависимост от прагматичния контекст, чиято връзка с вътрешния потенциал на самия речев акт е много точно подчертана в пункт 6.

Накрая, но не на последно място искам да отбележа добрия и точен език на изложението, което прави дисертацията четивна и достъпна (без да губи научните си качества) дори за хора, които за пръв път се докосват до проблемите на съвременната лингвистична прагматика.

Аз взех участие в предварителното обсъждане на дисертацията и още веднъж от експозето на дисертантката и от отговора на поставените въпроси се убедих, че се обсъжда трудът на един перспективен и професионално много добре подготвен млад езиковед. Надявам се че в бъдеще Г-жа Жени Колева ще има своето заслужено място в българската лингвистика.

Авторефератът точно отразява съдържанието на труда.

Заклучение: С пълна убеденост предлагам на дисертантката Жени Филипова Колева да бъде присъдена образователната и научна степен „доктор“ по професионално направление 2.1. Филология.

Рецензент:

Проф. д.ф.н Стефана Петрова Димитрова

20.06.2025.